

Artemiy Volinskiy'in Kazan Valiliği ve Başkurt Raporu

Artemiy Volinskiy, the Governor of Kazan and his Report on the Bashkir's

Leyla DERVİŞ*

Öz: Çarlık Rusyası'na bağlı İdil-Ural Bölgesi'nde yaşayan halklar, XVIII. yüzyılın ilk yarısında çok zor bir dönem geçiriyorlardı. Çok ağır baskılarla karşı karşıya kalmışlardı. Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma bunların en önemlileriydi. I. Petro 1708 yılında bir ferman çıkararak Kazan Valiliği'ni kurmuştur. Deli Petro'nun yakın adamlarından Artemiy Volinskiy 1725-1730 yılları arasında Kazan Valiliği görevini üstlenmiştir. Volinskiy'in Kazan Valiliği yıllarındaki icraatları, Türk halklarının özellikle İdil-Ural Bölgesi'nde yaşayan Tatarlar, Başkurtlar ve Nogayların kaderini doğrudan etkilemiş olması sebebiyle önemlidir. Volinskiy valilik yaptığı yıllarda Kalmuklar ve Başkurtlar ile doğrudan ilgilenmiş, onları Çarlık Rusyası'nın sadık kulları yapmak için raporlar hazırlamıştır. Özellikle onun "*Başkurt Raporu*" Başkurtların geleceğini doğrudan ilgilendiren bir rapor olmuştur. Volinskiy vali olarak Kazan şehrine düzen getirmesini de bilmiştir. Astrahan'da bulaştığı rüşvet ve yolsuzluk olayları Volinskiy'i burada da yalnız bırakmamıştır. Din görevlileriyle giriştiği mücadele valilik koltuğunu kaybetmesine neden olmuştur.

Anahtar sözcükler: Artemiy Volinskiy, Kazan Valiliği, Başkurt Raporu, Tatarlar, Kazan

Abstract: The people inhabiting the Volga-Ural region of Tsarist Russia experienced difficult times in the first half of the 18th century. They were living under very heavy pressure, a pressure of which Christianization and Russification formed the most important parts. In 1708, Peter I published a decree establishing the Governorate (or Guberniya) of Kazan. Artemiy Volinskiy, one of the men in Peter the Great's immediate circle, undertook the task of the governorship of Kazan in 1725-1730. The practices of Volinskiy during his years as a governor are of significant importance, as they directly influenced the fate of the Turkish people, especially the Tatars, the Bashkir's and the Nogais living in the Volga-Ural region. During his tenure as governor, Volinskiy was dealing directly with the Kalmyks and the Bashkir's, preparing reports on how to make them loyal servants of Tsarist Russia. His "*The Bashkir's Report*" in particular directly influenced the future of the Bashkir's. As the governor of Kazan, Volinskiy also succeeded in bringing order to the city. However, the bribery and corruption Volinskiy had been involved in at Astrakhan, did not leave him alone in Kazan either. The struggle undertaken with religious officials became the reason he lost his position as the Governor of Kazan.

Keywords: Artemiy Volinskiy, Kazan Governorate, the Bashkir's Report, the Tatars, Kazan

Giriş

XVIII. yüzyıl Rus devlet memurlarından Artemiy Volinskiy 1725 yılında Kazan Valiliği'ne tayin edilmiştir. Kazan ve civarı Volinskiy ailesi için yabancı bir yer değildi. Artemiy Volinskiy'in babası Petro Artemeviç, Çar Feodor Alekseyeviç'in en yakın maiyeti arasındaydı ve zamanında Kazan'da voyvodalık yapmıştı (Kurukin 2011, 25). XIX. yüzyılda kaleme alınan bazı biyografik eserlerde, Petro Volinskiy'in 1662 yılında Kazan'da valilik yaptığına dair

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. devriseva@hotmail.com

bilgiler verilir (Kryuçkov 2007, 30). Fakat bu bilgi tam olarak teyit edilmiş değildir. Örneğin, G. A. Vlasev bu bilgileri yalanlar (Vlasev 1911, 48-49). Her hâlükârda Volinskiy ailesinin Kazan ile bağları vardı. Ailenin Kazan Valiliği'ne bağlı Penzensk Uezdi'nde toprakları bulunuyordu ve araştırmacıların çoğu Artemiy Volinskiy'in burada dünyaya gelmiş olabileceğini düşünmektedirler (Korsakov 1876, 49).

Artemiy Volinskiy her ne kadar Kazan'da dünyaya gelse de, askeri okula girene kadar dayısının evinde büyümüştür. Fakat Volinskiy Kazan'a vali olarak atanmadan önce de buralara yolu düşmüş, 1715-1718 yılları arasında gerçekleştirdiği İran Sefareti görevine Kazan üzerinden gitmiştir. Volinskiy, İran'a gitmeden önce heyetin bir kısmını Moskova'dan Kazan'a göndermiştir. 1716 yılının başlarına doğru Volinskiy kendisi de Kazan'a gelerek kışı ve ilkbaharı burada geçirmiştir. 1716 yılının Haziran ayının başına kadar burada kalan Volinskiy, Kazan'dan Astrahan'a hangi gemilerle gidileceği, Hazar Denizi'ne önce Volga Nehri üzerinden mi gidileceği sorununa da çözüm bulmaya çalışmıştır. Hazırlıklar tamamlanınca 4 Haziran 1716'da Volinskiy, heyetiyle birlikte kürekli 8 gemiyle Kazan'dan Astrahan'a doğru yola çıkmıştır (Aliyev 1979, 21). Volinskiy'in İran'dan Petersburg'a dönüşü de Kazan üzerinden olmuştur.

XVIII. Yüzyıl Başlarında Kazan Valiliği'nin Genel Durumu ve Tatarlar

Kazan Valiliği Deli Petro tarafından 18 Aralık 1708 tarihinde kurulmuştur. Valiliğin sınırları ana hatlarıyla 1552 yılında Ruslar tarafından işgal edilen Kazan Hanlığı topraklarını kapsıyordu. Nijny Novgorod'dan Astrahan'a kadar uzanan Kazan Valiliği bünyesinde Kazan, Sviyaj, Penza, Vyatsk, Solikam ve Ufa gibi voyvodalıklar vardı. İlerleyen yıllarda Çarlık topraklarının genişlemesiyle birlikte Kazan Valiliği'ne bağlı yerlerden yeni valilikler oluşturulmuştur.

Çarlık Rusya, XVIII. yüzyıl başlarında topraklarını genişletmek için halkından sürekli vergi topluyordu. Kazan Valiliği'nde 72 kalem vergi toplandığına dair kayıtlar mevcuttur. Üstelik bu vergiler herkesten eşit şekilde toplanmıyordu. 1736-1740 yılları arasında bölgedeki Rus olmayan halklar, Rus kökenlilerin verdiği verginin iki katı vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Bu da İdil-Ural halklarının Çarlık Rusyası'na karşı ayaklanmalarına neden oluyordu. Her 10-15 senede bir büyük ayaklanma çıkıyordu. Bundan dolayı Kazan Valiliği topraklarına çok sayıda askeri birlik yığılmıştı. Sadece Kazan'da 3 piyade, 1 atlı bölük, 248 subay, 4990 er, 90 top ve 166 topçu mevcuttu (Golikov 1841, 528-529). 1733 yılına ait verilere göre, Valiliğe ait topraklarda yaşayan her 37 kişiye bir asker düşüyordu. Ayrıca, muhtemel isyanlara katılacak insan sayısını azaltmak için Tatarları asker olarak sürekli imparatorluğun diğer bölgelerine gönderiyorlardı. Her yıl belli hane başından birer kişi askere çağrılıyordu (Gilyazov 2002, 410-412).

Bazen askerler bütün bir köyü madene veya yeni bir kale veya yol inşaatı için götürüyor, çalışma şartlarının kötü olmasından dolayı köylülerin çoğu orada vefat ediyordu. 1719 yılına ait verilere göre, Kazan Valiliği'nde 31 bin köylü zorla fabrikada çalışmak için götürülmüştü (Hayrullin 1998, 54).

XVIII. yüzyıl Rusya Devleti'ne olduğu kadar onun halklarına da pek çok değişiklik getirmiştir. Kazan ve çevresinin yerli halkı ve Altın Orda'nın mirasçıları olan Tatarlar, XVIII. yüzyıl başlarında Çarlık rejiminden en fazla zarar gören halkların başında geliyorlardı. Yüzyılın başında Çar I. Petro'nun reformları doğrudan Tatarların hayatını da etkilemiştir. Tatar nüfusuna sosyal, ekonomik ve hukuki baskı fiilen I. Petro'nun 1713 ve 1715 yıllarına ait iki meşhur fermanından sonra başlamıştır. Bu fermanlara göre, Hristiyan toprak köklerine sahip olup, kendileri vaftiz olmamış Tatar toprak sahiplerinin 6 ay içinde vaftiz olmaları emredilmiştir (Gilyazov 2002, 410-412).

Çarlık Rusya kendisini Ortodoks Hıristiyanların hamisi olarak gördüğünden, Çarlık bünyesinde yaşayan halkların da Hıristiyan olması için bütün gücüyle çalışıyordu. Fakat Çarlık Rusya'nın bütün zorlamalarına, vaftiz olanlara ayrıcalık tanıyan birçok ferman çıkarmalarına rağmen, XVIII. yüzyıl başlarında Rusya'da Hıristiyan olan Tatarların sayısı 17 bini geçmemiştir. Zaten bunların bir kısmı XIX. yüzyılda yeniden Müslüman olmuşlardır. 1722 yılında bir ferman çıkartılıp Tatarların 10-12 yaşına gelmiş çocukları zorla teğmenlere hizmetçi olarak işe alınmaya başlanmıştır. Çarlık Rusya bu yolla Tatarları Ruslaştırılmayı düşünmüştür. Rusça bilmeyen ve ordu disiplinine dayanamayan çocukların çoğu hizmete alındığı ilk yıllarda vefat etmiştir (Hayrullin 1998, 54).

XVIII. yüzyıl başlarında Rusya'daki Tatarların toplam sayısı yarım milyondan fazla değildi. 1719 yılına ait bir belgede sayıları 290 bin olan Tatarların 1744 yılına ait aynı tabloda sayıları 500 bin olarak görünmektedir (Urazmanova & Çeşko 2001, 152-153). Elbette bunların tahmini bir sayı olduğunu belirtmeliyiz. İdil-Ural bölgesinde şehirlerde yaşayan Tatarların sayısı 1719 yılında 1800, 1744 yılına ait istatistiklerde ise, 5200 olarak gözüküyor. 1744 yılına ait verilerin şehir ahalisine göre yüzdesi 1,6'da kalmaktadır (Urazmanova & Çeşko 2001, 154). Bu da Tatarların XVIII. yüzyılın ilk yarısında ağırlıklı olarak köylerde yaşadıklarını göstermektedir. Tatar bilim adamı Gilyazov, Tatarların Ruslar tarafından vatanları işgal edildikten sonra şehirlerden atılarak köylere itildiğini söylemektedir (Gilyazov 2002, 408).

Kazan Valiliği bünyesinde yaşayan Müslüman-Türk halklarının XVIII. yüzyıl başlarındaki yaşamlarının tamamen kötü olduğunu da söyleyemeyiz. Azda olsa bazı olumlu gelişmeler de oluyordu. Örneğin, 1720 yılında Başkurdistan'daki Sterlibaş Medresesi'nde bölgenin ilk kütüphanesi açılmıştı. Yine bir diğer olumlu gelişme olarak 1723 yılında Kazan'da 23 Tatar Türkü tercüman olarak Rusya Dışişleri Bakanlığı'na işe alınmıştı.

Tatar halkının İdil, Çulman, Nokrat, Ak İdil gibi büyük nehirlerin kenarlarında oturması ticari ilişkileri teşvik edici unsurlardan biri olmuştur. İlginçtir ki, Rus devletindeki tüm olumsuzluklara rağmen Tatarlar kendi ticari geleneklerini koruyabilmişlerdir. Devletin kendisi de, bu tür ticari faaliyetlerin getirisinin farkına varmış ve kazanç getiren bu faaliyetleri belirli bir ölçüde teşvik etmiştir. Rusya'nın XVIII. yüzyılda Doğu ülkeleri ile ticareti esas Tatar tacirleri yardımıyla yürütülmüştür (Gilyazov, 2002, 412-413). Genel olarak XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kazan Valiliği sınırlarında yaşayan halkların yaşam şartlarının ağır olduğunu, Müslüman-Türk halkının çeşitli sebeplerle ikinci sınıf halk muamelesi gördüğünü, asimile edilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.

Volnnskiy'in Kazan Valiliği

1723 yılında Volnnskiy, yetkilerinin bir kısmı elinden alınıp, Astrahan Valiliği'nin sadece iç işlerinden sorumlu hale getirilmişti. Ancak I. Petro'nun ölümünden sonra, I. Katerina tarafından Volnnskiy'e eski yetkileri geri verilmiş ve Kazan'a tayin edilmişti. Volnnskiy'in I. Katerina ile ilişkilerinin iyi olduğunu biliyoruz. Bu durumdan yararlanmak isteyen Volnnskiy, 5 Haziran 1725 tarihinde Çariçe'ye bir mektup yazarak kendisini affetmesini istemiştir (Kurukin, 2011, 110-111). Bu mektubun da etkisiyle Volnnskiy'e Kazan Valiliği'nin yolu açılmıştır.

Kazan Valiliği kurulduktan sonra sırasıyla Petr Apraksin (1708-1713), Petr Saltıkov (1713-1719), Aleksey Saltıkov (1719-1725) ve İvan Mengden (1725) vali olarak görev yapmışlardır. Bunlardan ilk üçü boyar kimselerdi (Boyar, Slav dünyasında zengin, yönetici kimseler için kullanılan unvan. Boyarın Türkçe "bay" (zengin) kelimesinden türediğini söyleyenler de var). 1725 yılına gelindiğinde Kazan Valiliği'ne artık tümgeneral rütbesindeki kimseler getirilmeye

başlanmıştır. Volinskiy de Kazan'a vali olarak gönderilmeden önce tümgeneralliğe yükseltilmiştir (Kryuçkov 2007, 32).

1725 yılının Temmuz ayında Volinskiy Kazan'a Vali olarak atandığında Valilik bünyesinde Kazan, Sviyaj, Penza, Vyatsk, Solikam ve Ufa gibi voyvodalıkları vardı (Voyvoya, Slav dillerinde kumandan ya da prens anlamına gelir. Voyvodalar Osmanlı İmparatorluğu'nun kadrolarında sancak beylerine eşit konumdaydılar). Fakat Çariçe tarafından verilen Volinskiy'in görevleri arasında Kalmuklarla ilgilenmek de olduğundan Volinskiy Kazan'a 1726 yılının başında ancak gelebilmiştir (Korsakov 1877, 23).

Volinskiy Kazan'a geldiğinde, şehir pek de güvenli sayılmazdı. Hırsızlık ve cinayet her gün yaşanan vakalar olduğundan ahali akşam olur olmaz evlerine kapanıyorlardı. Sokaklar geceleri aydınlatılmıyordu. Hırsız ve canilerin barındıkları gizli mekânların sayısını bilen yoktu. Şehirde köpekler sürüler halinde gezerek önlerine çıkanlara saldırıyorlardı (Kryuçkov 2007, 74).

Yeni Vali kısa zamanda şehre asayiş ve düzen getirdi. Gizli saklı mekânlar kapatıldı. Geceleyin sokakta devriye gezmeye başlayan bekçiler hırsızlık, cinayet gibi olayların azalmasına vesile oldu. Başiboş köpekler öldürüldü. Şüpheli kimseler hemen tutuklanıp karakolda ifadeleri alınıyordu. Küçük suçlara bulaşanlar hemen cezasını çekiyor, büyük suçlara bulaşanlar Valilik hapisanesine gönderiliyordu (Korsakov 1877, 28). Volinskiy kısa sürede şehri askeri düzene sokmuştur.

Volinskiy'in Kazan Valiliği, daha önce Astrahan'da olduğu gibi muhalifleri tarafından engellenmek istendi. Yagucinskiy'in başını çektiği muhalifler Volinskiy'e hem Kalmuklar, hem de Kazan Valiliği görevinin verilmesine itiraz ettiler. Senato'dan iki görevden birinin alınması yönünde karar çıkartmaya bile çalıştılar. Fakat Çariçe Katerina'nın Volinskiy'e olan yakınlığı onların bu kararı uygulayabilmesini iki seneliğine erteledi.

Muhaliflerin I. Katerina'ya gönderdikleri bilgi ve belgeler, Volinskiy'in 1727 yılı başında görevlerinden alınmasına sebep oldu. Onlar haksız da sayılmazlardı. Volinskiy hem Astrahan, hem Kazan valiliği görevinde pek çok yolsuzluk olayına karışmıştı. Merkeze dönen Volinskiy, kendisine verilen ufak görevler için başkentten ayrılmakta acele etmedi. Bunun yerine saraydaki etkili kimselerle yakın olmaya özen gösterdi. Kısa sürede bu gayretlerinin meyvesini de aldı. 14 Ocak 1728 tarihinde tahta çıkan II. Petro'ya tahta oturma merasiminde eşlik edenler arasına girmeyi başardı (Kryuçkov 2007, 68-69).

Volinskiy'in Çar'a yaklaştığını gören Bakanlar Kurulu Mart ayında Volinskiy'i yeniden Kazan'a Vali olarak gönderme kararı aldılar. Fakat bu karar II. Petro tarafından 20 Mayıs 1728 tarihinde ancak imzalandı. Kazan valisi Tümgeneral Zotov'un yerinde 28 Kasım 1730 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. Onun Dolgorukiy, Çerkasskiy ve Urusovlarla olan yakınlığı bu tayinin yapılmasında etkili olmuştur. Kurukin, Volinskiy'in sarayda Menşikov'un yanında do-laştığına dikkat çekmiştir (Kurukin 2011, 124-125).

12 Eylül 1730 tarihinde Volinskiy'in eşi vefat etti (Kryuçkov 2007, 32). Volinskiy'in elinde öksüz üç küçük çocuk kalmıştı: Anna (doğumu Temmuz 1723), Mariya (doğumu Mart 1725) ve Petro (doğumu 4 Kasım 1727). Eşinin ölümü Volinskiy'i derinden etkilemiştir: "*Allah beni ağır hüznü boğdu, benim eşim vefat etti. Bu ağır hüznün sonucu ne aklım, ne kafamdaki hafızam kaldı ...*" (Kaşpirev 1872, 236; Semevskiy 1873, 147) diyerek büyük acısını ve kapıldığı hüznü dile getirmiştir. Küçük çocuklarının kaderleri Volinskiy'i düşündürür: "*Ben çocuklarımı bağısladığı için Allah'a minnettarım, ama onlara baktığımda acıyorum, çok küçük ve çiğler: Allah'ım kendin koru, eğer benim devrim de biterse, onlar biçareler mahvolabilirler ....*" (Kaşpirev 1872, 234).

Eşinin ölümü ağır bir dönemde gerçekleşmişti. Silvester'in ifadeleri doğrultusunda Kazan Valisi için soruşturma açılmıştı. Volinskiy vali olarak vergi toplama işini de iyi beceriyordu. Fakat vergi işi onun düşmanlarına da malzeme çıkarıyordu. Volinskiy valilik görevindeyken pek çok kez toplanan paraların hesabını verebilmek için mezkeze çağrılmıştır. Onun valilikten alınmasında da bu vakaların önemli rol oynadığını söyleyebiliriz.

Volinskiy'in valilik yıllarında başını ağrıtan bir başka kesim de din adamlarıydı. Volinskiy Astrahan Valiliği yıllarında da din adamlarıyla iyi geçinememişti. Kazan'da da Volinskiy Ortodoks din adamlarıyla geçinemez ve onlar Volinskiy'i kilise düşmanı ilan ederler (Kryuçkov 2007, 76). Bununla yetinmeyen Silvester, Volinskiy'in Kazan'daki yolsuzluk ve kanun dışı olaylarıyla ilgili belge ve bilgileri onun Petersburg'daki düşmanlarından Yagucinskiy'e ulaştırır. Volinskiy'e karşı duranlar arasında vali yardımcısı Nefed Kudryavtsev de vardı (Kryuçkov 2007, 77; Kurukin 2011, 143-153). 1730 yılında Sviyajsk kentinde Kazan ve Nijniy Novgorod Müslümanlarını Vaftiz Etme Komisyonu'nun kurulduğunu da burada belirtelim (Gilyazov 2002, 410-414).

Volinskiy'in savunması ve Silvester'in ortaya kirli çamaşırlarını gösteren belgeleri Petersburg tarafından yeterli görülmez ve Volinskiy 1930 yılının Kasım ayında Kazan Valisi görevinden kovulur (Korsakov 1877, 38). Yolsuzluklar, vergi kaçırma ve din görevlileri ile kavgaya tuşması Volinskiy'in valiliğinin sonunu hazırlamıştır.

Başkurt Raporu

Volinskiy tarafından kaleme alınan "*Başkurt Raporu*"na girmeden önce, o devre kadarki Başkurt-Rus ilişkileri hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Kazan Hanlığı'nın 1556 yılında düşmesinden sonra Başkurtlar Ruslar ile sınır komşusu haline gelmişlerdir. Akdes Nimet Kurat (1965, 99), Başkurt-Rus ilişkilerinin başlaması hakkında şu değerlendirmesini yapmıştır; "*Başkurtların Rus hâkimiyetine alınması ilk defa bir Türk kavminin 'Kendi arzusu ile Moskova'ya tabi olması' bakımından ayrıca dikkat çekicidir*". Başka bir deyişle Başkurtların bazı beyleri 1557 yılında kendilerine tanınan "*özel haklar*" karşılığında Rus hâkimiyetini tanımışlardır. Rus hâkimiyetini kabul etmiş olan Başkurtlar ile Ruslar arasındaki münasebetler çok geçmeden bozuldu. Rus tüccarların bölgenin zenginlik kaynaklarını sömürmek amacıyla buraya yerleşmek istemeleri, iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların başlangıç noktası oldu (Alp 2009, 533). Ruslar ile Başkurtlar arasında 1572, 1581, 1587, 1600, 1655, 1661-1664, 1669, 1681-1683, 1704-1710 yıllarında büyük çatışma ve isyanlar yaşandı (Alp 2009, 533-534; Deliömeroğlu 2002, 427-434).

Çar Petro 1722 yılında "*Başkurtlar arasında casuslar bulundurulması*" için talimat verdi. Ancak bu casuslar halk tarafından tespit edilip tecrit edildiler. Aynı yıl Başkurtların Rus ordusuna askere alınması kanunu çıkartıldı, fakat uygulanamadı. Başkurtlar Rus ordusuna asker vermiyorlardı. 1725 yılında askerlik, vergi alınması ve yoğun dini baskılardan kaçan çok sayıda Tatar Başkurdistan'a sığınıyordu. 1729 yılında "*zulüm yapmama, rehine (amanat) almama*" hususunda kanun yayınlandı. 1729 yılında ise, vergi düzenlemeleriyle ilgili kanun yayınlandı (Deliömeroğlu 2002, 428-430). Volinskiy anlatılanların yaşandığı böyle bir ortamda ilgili raporunu yazmıştır.

Volinskiy ikinci defa Kazan'a vali olarak atandığında meşhur Başkurt Raporu'nu kaleme almıştır. Raporun tam başlığı "*Rusya İmparatorluğu'ndaki Başkurt Meselesi ve Sorunun En İyi Şekilde Çözümü Hakkında Not*" şeklindedir. Volinskiy'in beş sayfalık "*Başkurt Raporu*", Rusya için sorun olarak görülen Başkurtların boyun eğdirilmesi için nelerin yapılması gerektiğini 18 maddede sıralamaktadır (Rubinshteyn 1937, 398-401).

Volinskiy'e göre, Başkurtlar Müslüman oldukları için Hristiyanların düşmanlarıdır. Ayrıca, Çarlık Rusya'nın zulmünden kaçan Tatarlar, Rus köylüleri, yerli Çuvaşlar, Mordovalılar, Çeremisler v.s. sayesinde Başkurtların sayıları hızla artmaktadır (Rubinshteyn 1937, 398). Ona göre, Başkurtların sayısı son 20 yılda 35 binden 100 bine çıkmıştır. Fransız araştırmacısı Portal, Başkurtların sayısı ile ilgili ilk tutarlı bilgilerin 1750 yılına ait olduğunu ve Başkurt topraklarında yaşayanların sayısının 185.000 ile 336.896 kişi arasında değiştiğini, Başkurtların sayısının da 106.176 olduğunu ileri sürmektedir (Portal 1949, 13).

Volinskiy, Başkurtların sayısının artışı çok tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirirken, örnek olarak Osmanlı'nın kuruluşunu gösterir. Selçuklu'nun uç bölgesinde küçük bir beylik olan Kayıların ve 40 yiğiti olan Osman Bey'in liderliğinde çevresinde toplananlar ile birlikte, Bizanslıların dikkatsizliği ve zamanında tedbir almaması yüzünden hızla gücüne güç katmak suretiyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının büyük kısmını zaptettiğini belirterek aynı tehlikeli durumla karşılaşmamak için Petersburg'daki yetkilileri ellerini çabuk tutmaları gerektiği konusunda uyarır (Rubinshteyn 1937, 399). Volinskiy'in Osmanlıları örnek olarak vermesinde Rusların kendilerini Ortodoksların hamisi olarak görmesinin etkisi olabileceği gibi ayrıca Volinskiy'in büyük bir tehlike unsuru olarak gördüğü Başkurtların Osmanlılar gibi Türk kökenli olması da bir diğer etken olma ihtimalini akla getirmektedir. Volinskiy her ne kadar Osmanlı örneğini verse de, dönem başka bir dönemdi ve şartlar da başka idi. Belki de Volinskiy merkezdekileri harekete geçirmek, kendi raporunun önemli olduğunu göstermek için bu örneği vermeyi düşünmüş olabilir.

Rapordan anlaşıldığı üzere, Ruslar Başkurtlar hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Bunun için Volinskiy öncelikle Başkurtlar arasına bilim adamları ve ajanları göndererek onlar hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesi gerektiğine değinir. Ona göre coğrafyacılar ve askeri uzmanlar Başkurt topraklarının özelliklerini not ederek haritasını çıkartmalı, onların nüfusunun ne kadar olduğunu hesaplamalı, bunun için de at satın alma bahanesiyle Başkurtların arasına girmeliydiler (Rubinshteyn 1937, 400).

Rusya, Deli Petro ile birlikte topraklarını genişleterek imparatorluk kurma emelini gerçekleştirmek için yola çıktığında bilim adamlarından azami derecede istifade etmiştir. Çarlık Rusya'nda kurulan Şarkiyat Enstitüsü, Rus Coğrafyacılar Cemiyeti gibi kurumlar sadece bilimle uğraşmıyorlardı. Bunlar Çarlık Rusyası iktidarından destek alıyor, araştırmak için gittikleri yerlerden de alanlarıyla ilgili merkeze sürekli raporlar gönderiyorlardı. Çarlık Rusyası topraklarını genişletirken sadece kuru istihbarat bilgilerinden değil, bilim adamlarının bilimsel raporlarından da oldukça fazla yararlanma yoluna gidiyordu.

Volinskiy ayrıca, Başkurtları güçsüz düşürmek için onları Kara Kalpaklar ve Kazaklara karşı savaşa davet etmek için etkin kimseleri Başkurtlara elçi olarak göndermeyi önerir (Rubinshteyn 1937, 400). Kardeş halklar arasında aynı yaşam tarzı ve komşu yaşamaları sebebiyle at sürüsü kaçırma, uruğlar arasındaki anlaşmazlık yüzünden çıkan kavga gibi ufak çekişmeler olagelmıştır. Sömürgeci büyük devletler de bunlardan kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmış, kardeşler arasında onarılması güç yaralara sebep olmuşlardır. Volinskiy'in burada önerdiği de kardeşleri birbirine düşürerek onları boyunduruk altına almaktır.

Volinskiy'e göre, Başkurtların eli ile Kara Kalpakları yok etmek Rusya'ya çok büyük fayda getirecektir. Böylece Müslümanları da parçalamış olacak, Başkurtların olası müttefiklerinin ortadan kaldırılması Rusya'nın işini kolaylaştıracaktı. Volinskiy, Başkurtların yarısını *siyasi yollarla*, diğer yarısını da ağır vergiler ve sürgün etmek suretiyle ortadan kaldırmayı önermiştir. Volinskiy, bununla birlikte Başkurtların buna razı olmayıp isyana kalkışmaları ihtimallerinin de

olduğunu, meseleyi asker kullanma yoluyla çözmek zorunda kalabileceklerine de değinmiştir (Rubinshteyn 1937, 401).

Devirler değişiyor, ama büyük devletlerin küçük devlet ve topluluklara uyguladıkları taktikler hiç değişmiyor. “*Birinin eliyle öbürünü yok et*”, “*Parçala ve yönet*” yöntemleri tarih boyunca büyük devletlerin işlerine hep yaramıştır. Volinskiy'in bu raporundan, Rusya'nın amacının Başkurtları veya o bölgedeki halkları boyun eğdirmekle sınırlı olmadığını açık şekilde görüyoruz. Rusya'nın amacı yabancı ve düşman olarak gördükleri (Kurat 1965, 104) halkları ortadan kaldırmaktı. Raporda yazıldığı gibi, siyasi yollarla, ağır vergilerle, sürgün ederek ve tabii silah gücüyle asker kullanarak nihayetinde o halkları sindireceklerdi. Aradan geçen 300 yıla yaklaşan zaman aralığında yönetim şekilleri değişmesine rağmen Rus olmayanları yok etme politikasının Rusya'da aynen devam ettiğine şahit oluyoruz. Rus şovenizmi, Rusya'da her devirde ön planda tutulmuştur. Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetlerin yerli halkları, Volinskiy ve onun gibilerin zihniyeti yüzünden kendi vatanlarında azınlık durumuna düşmüş durumdadır.

Volinskiy'in “*Başkurt Raporu*” Rusya'nın Başkurtları nasıl etkisiz hale getireceğini de adım adım anlatmaktadır. İşin istihbarat kısmı tamamlandıktan sonra, yapılacak en önemli işlerden biri, Başkurt sınırına asker yığmak olacaktır. Volinskiy'in raporunda sınır bölgelerindeki karakolları güçlendirmek, Ufa'ya asker yığmak önerilmiştir (Rubinshteyn 1937, 401). Bu yöntem de o gün bu gündür büyük devletler tarafından çeşitli bahaneler ileri sürülerek kullanılagelen bir manevradır. Ruslar bu rapor merkeze gönderildikten sadece dört sene sonra 1734 yılında Yayık nehrine dökülen Or ırmağı üzerinde bir kale inşa ettiler. 1735 yılında ise, meşhur Orenburg kalesini Yayık nehri kenarına diktiler. Rus idaresinin merkezi haline getirilen Orenburg şehirkalesi Başkurtlar üzerindeki Rus hâkimiyeti sürecinde mühim bir rol oynamıştır (Kurat 1965, 109).

Volinskiy'e göre, ola ki Başkurtlar Kara Kalpaklara karşı savaşmak istemez ise, o zaman onları hain ilan ederek yine saldırı düzenlenebilirdi. Bundan dolayı Ufa'ya asker toplamak zaruridir. Volinskiy, bölgeye asker yığmanın bir başka faydasını şu şekilde açıklar: Öncelikle Başkurtlar arasına kaçanların yolu kesilir ve onların sayısının çoğalması önlenir. Daha sonra korkutulan Başkurtlar vergilerini zamanında ödeyecekler ve böylece devletin geliri artacaktır (Rubinshteyn 1937, 401). Fakat daha sonraki yıllarda gelişen olaylar, Başkurtların Rus silahından korkmadan mücadele ettiğini göstermiştir (Portal 1949, 42-64; Deliömeroğlu 2002, 427-434; Alp 2009, 541-546). Bölgedeki Rus memurlarının Başkurtlara uyguladıkları baskılar ve adaletsiz tutumları her seferinde büyük isyanların çıkmasına sebep olmuştur.

Volinskiy, Başkurtların önde gelen insanların yakınlarından amanat (rehine) olarak her bölgeden bazı şahısları toplayıp, onları Ufa'da, daha iyisi Kazan'da tutmak teklifinde bulunur. Volinskiy, önerilerini Başkurtları silahsızlandırmak lazım diye bitirir (Rubinshteyn 1937, 401). Çarlık Rusya rehine kozunu her zaman kullanmaktan çekinmemiştir. Volinskiy'in Başkurtları silahsızlandırma önerisi başlangıçta başarılı olamasa da, uzun vadede başarılı olmuş ve Başkurtlar Ruslara silah ile karşılık veremez hale getirilmiştir.

Volinskiy'in 1728 yılında kaleme aldığı “*Başkurt Raporu*” Rusya Yüksek Gizli Kurulu tarafından kabul edilmiş, rapordaki bilgiler 1728 yılının Kasım ayındaki devlet raporlarına geçirilmiştir (Kryuçkov 2007, 72). İlerleyen yıllardaki gelişmeler Rusya'nın Başkurtlara karşı Volinskiy'in raporundan azami düzeyde istifade ettiğini göstermektedir. Yaşanan olaylar göstermektedir ki aslında Volinskiy'in yazdıkları o devirde yaşayan Rus devlet memurlarının kafasındaki yansıtıyordu. Bu sebeple raporda önerilen her şey Rus politikası olarak benimsenmiş ve aynen uygulamaya konulmuştur.

Sonuç

1725 yılında Kazan Valiliği görevine tayin edilen Artemiy Volinskiy, 1727 yılında bu görevden alınmasına rağmen 1730 yılına kadar Kazan Valiliği görevini sürdürdü. Kazan ve çevresi Volinskiy için yabancı bir yer değildi. Volinskiy'in babası zamanında Kazan'da çalışmış, kendisi de büyük ihtimalle Kazan'a bağlı babasına ait bir köyde doğmuştu. Düşmanlarının engellerine rağmen Volinskiy valilik yaptığı dönemde Kazan şehri başta olmak üzere Valilik topraklarına düzen getirmeyi başarmıştır. Belki de kendi düzenini kurmuştur. Volinskiy'in Kazan valiliği sırasındaki en önemli işlerinden biri, onun hazırlayıp merkeze sunduğu “*Başkurt Raporu*” olmuştur. Bu rapor, Başkurtların Rusya'nın boyunduruğu altına alınmasını öngörüyordu ve uzun vadede Rusya'nın işine geldiği de söylenebilir. Ruslar raporda yazılan önerileri adım adım uygulayarak sadece Başkurtları değil, İdil-Ural'dan Doğu Türkistan'a kadarki bütün toprakları işgal etmişlerdir. Volinskiy'in üst düzey din görevlileri ile çatışması, Kazan Valiliği görevinden kovulmasının en önemli nedeni olmuştur. Belki de Volinskiy'in Kazan'dan ayrılması Petersburg'da Bakanlar Kurulu'na girmesinin zeminini hazırlayan ilk gelişme olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aliyev Memmedbagır Oglu, F. (1979). *Rus Dövlətinin Nümayəndəsi A. P. Volinskiyinin Azərbaycanda Missiyası*. Bakü 1979.
- Alp A. (2009). “Rus Çarlığının Başkurt Topraklarını İşgal Siyasetine Karşı Batırşah İsyanı (1755-1756)”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (2009) 541-546. Ankara.
- Delioeroğlu Y. (2002). “Başkurt İsyanları”. *Türkler* 18 (2002) 427-434. Eds. 18. Ankara.
- Gilyazov İ. (2002). “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusyası'nda İdil-Ural Tatarları”. *Türkler* 18 (2002) 408-414. Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek & Salim Koca. Ankara.
- Golikov İ. İ. (1841). *Deyanie Petra Velikogo*, I-XV. Moskova 1841.
- Hayrullin G. T. (1998). *İstoriya Tatar*. Almatı 1998.
- Kaşpırev V. (1872). “İz Perepiski Volinskogo”. *Pamyatniki Novoy Russkoy İstorii* (Sbornik İstoriçeskih Statey i Materialov) II (1872) 195-250.
- Korsakov D. A. (1877). “Artemiy Petroviç Volinskiy. Biyografiçeskiy Oçerk”. *Drevnyaya i Novaya Rossiya* I-II (1877) SPb.
- Kryuçkov N. (2007). *Artemiy Petroviç Volinskiy: Liçnost i Deyatel'nost*. Basılmamış Doktora Tezi. Ryazan 2007.
- Kurat A. N. (Temmuz-Aralık 1965). “Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt ili) (XIX. yüzyıla kadar)”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XXIII -3/4 (1965) 91-126.
- Kurukin İ. (2011). *Artemiy Volinskiy*. Moskova 2011.
- Portal R. (1949). *Rossiya i Başkiri. İstoriya Vzaimootnoşeniy* (1662-1798). Yayımlanmamış Elyazması, Çev. L. Sahibgareeva. Paris 1949.
- Rubinshteyn N. L. (1937). “Zapiska o Polojenii Başkirkogo Voprosa v Rossiyskoy İmperii i o Poluchennih Sposobah ego Razresheniya, Sostavlennoy Kazanskim Gubernatorom A. P. Volinskim, 1730”. *İstoriya Tatarii v Materialah i Dokumentah*. Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomicheskoye izdatelstvo. Moskova 1937.
- Semevskiy M. (1873). *Russkaya Rodoslovnaya Kniga* I. SPb 1873.
- Urazmanova R. & Çeşko S. (2001). *Tatari*. Moskova 2001.
- Vlasev G. A. (1911). *Rod Volniskih*. SPb 1911.